

УДК 342.4(045)

В'ячеслав Шамрай,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри конституційного права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Стаття присвячена теоретико-методологічним підходам до визначення впливу процесів глобалізації на розвиток конституційного права у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції з точки зору пошуку ефективних засобів комплексної правової модернізації суспільства.

Автор аналізує юридичний зміст правової глобалізації, показує її специфічні особливості, розкриває значення процесів удосконалення базових елементів суспільних відносин та конституційної модернізації суспільства і держави у сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Наголошується на необхідності подальшого вдосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин як ключового напрямку правової модернізації суспільних відносин у сучасній демократичній державі, побудованій на принципових засадах європейського конституціоналізму.

Ключові слова: конституційне право, конституційна реформа, правова модернізація, суспільство, національна правова система, глобалізація.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку конституційного права одним із найбільш актуальних є дослідження сутності процесів правової глобалізації, оскільки в умовах міждержавної інтеграції вказані процеси визначають подальші тенденції формування конституційно-правових інститутів та трансформації предмета і методу конституційного права як базової галузі національного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній конституційно-правовій та міжнародно-правовій доктрині питанням впливу глобалізації на правові процеси та розвиток національних правових систем приділялася увага в працях таких учених, як М. О. Баймуратов, М. В. Буроменський, Ю. О. Волошин, В. Н. Денисов, В. І. Євінгов, О. В. Задорожний, В. М. Кампо, Ю. М. Капіца, О. Л. Копиленко, А. Р. Крусян, П. Ф. Мартиненко, Ю. М. Оборотов, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, І. Д. Сліденко, П. Б. Стецюк, В. М. Шаповал, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко та ін.

Мета статті – дослідити основні теоретико-методологічні підходи до визначення особливостей впливу сучасних глобалізаційних процесів на розвиток конституційного права.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що теоретико-методологічні особливості процесів глобалізації на сучасному

етапі знаходять свій практичний прояв у конституційній доктрині та практичних аспектах імплементації міжнародно-правових норм до національної правової системи України в сучасних умовах її прогресивного розвитку.

Українська держава є загально визнаним учасником досліджуваних процесів, що на формально-юридичному рівні відображено у таких основоположних джерелах її національного конституційного правопорядку, як Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., Закони України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р., «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 р., які практично та юридично засвідчили не лише самостійність, суверенність і незалежність нашої держави, а й її готовність до міжнародного спілкування на основі дотримання міжнародного права. Про це ще раз було наголошено і в ряді статей чинної Конституції України [1].

Нині Україна посіла належне місце серед держав Земної кулі. Кожна з них, незважаючи на розмір території, кількість населення, соціально-економічний устрій, природні та кліматичні умови тощо, проводить самостійну як внутрішню, так і зовнішню політику, що є нормальним і природним явищем [2], тобто можна стверджувати, що учасниками взаємодії міжнародного та конституційного

правопорядків у сучасних умовах глобалізації є усі суверенні держави світу.

Присутність на політичній карті світу України, її географічне розташування, міжнародно-політична ситуація на Земній кулі та інші фактори зумовлюють ключову роль нашої держави насамперед у процесі вдосконалення сучасної загальноєвропейської безпеки та в посиленні європейської міждержавної інтеграції загалом, що, безумовно, важливо для забезпечення безпеки в усьому світі [3]. Ось чому вже в Декларації про державний суверенітет України, прийнятій 16 липня 1990 р. Верховною Радою України (розділ X), були визначені основні засади, на яких наша держава буде свої міжнародні відносини. У 1993 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про міжнародні договори України». Протягом останніх років Україна активно розвиває свою нормативну базу для вирішення питання співвідношення та врегулювання взаємодії міжнародного й національного права з метою приведення національного законодавства у відповідність до своїх міжнародних зобов'язань [4]. Найголовнішими завданнями зовнішньої діяльності країни є: утвердження і розвиток України як незалежної, демократичної держави; збереження територіальної цілісності держави; включення національного господарства у світову економічну систему; захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном; створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями [5].

Найважливішим результатом цілеспрямованої, послідовної роботи законодавчої та виконавчої гілок влади у зовнішніх зносинах за роки незалежності стало широке визнання України як активного суб'єкта міжнародного життя [6], про що свідчить, наприклад, той факт, що Україна є членом близько 50 міжнародних організацій.

Велике значення для зростання авторитету України має також її приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що певною мірою сприяло поглибленню політичного, економічного та іншого міжнародного співробітництва, налагодженню конструктивних відносин і провідними країнами світу. А вступ України до ОБСЄ та Ради Європи, приєднання її до Центрально-Європейської ініціативи, визначення стосунків з Північно-Атлантичним альянсом шляхом укладення Хартії про відносини особливого партнерства між Україною та НАТО, а також участь у програмі «Партнерство заради миру», укладення Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом та прийняття Плану дій ЄС щодо України, нормалізація відносин з най-

ближчими сусідами – країнами ближнього зарубіжжя – та здійснення інших заходів сприяли зростанню ролі України на міжнародній арені.

Від ступеня відповідності національного законодавства будь-якої країни нормам (стандартам) міжнародного права багато в чому залежить ефективність міжнародного співробітництва з іншими країнами, їх угрупованнями, міжнародними організаціями [7]. Навіть вступ до окремих міжнародних організацій, зокрема до Європейського Союзу (сьогодні багато держав мають бажання стати його членами, у тому числі й Україна), залежить поряд з іншими факторами від того, наскільки та чи інша країна може прийняти інтеграційне законодавство цієї міжнародної організації, яке, у свою чергу, не лише базується на нормах міжнародного права, а й одночасно є його складовою частиною [8].

У вказаному контексті характерним прикладом інтернаціоналізації положень Конституції України є, зокрема, другий її розділ, присвячений правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина в Україні [9]. Це один із найбільших, надзвичайно важливих і, можна сказати, центральних розділів. Із 161 статті Конституції майже третина міститься в ньому. Зміст їх переконує, що в цілому в них враховані вимоги і норми міжнародно-правових стандартів із прав людини, що відображені в чинних для України міжнародних документах універсального рівня, таких як: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Факультативний протокол до нього, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про політичні права жінок, Конвенція про права дитини та ін. [10].

Завдяки їм з'явилися нові конституційні норми про те, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах, мають невід'ємне право на життя, повагу до своєї гідності, свободу світогляду та деякі інші права. Вони кореспондують із положеннями досить відомих і важливих міжнародно-правових актів.

Так, Конституція України проголошує рівність прав громадян, їх рівність перед законом, що співзвучно зі статтею 7 Загальної декларації прав людини.

Уперше в Конституції України закріплено природні права людини: право на життя (міститься у Загальній декларації прав людини) [11], ст. 2 Європейської конвенції з прав людини) [12], особисту недоторканність (ст. 3 Загальної декларації прав лю-

дини, ст. 5 Європейської конвенції з прав людини; ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) [13], невтручання в особисте життя (ст. 12 Загальної декларації прав людини, ст. 8 Європейської конвенції з прав людини), право на свободу пересування та обрання місця проживання (ст. 13 Загальної декларації прав людини), повагу до гідності (ст. 5 Загальної декларації прав людини, ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права). Конституція України встановлює, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Це положення Конституції відповідає вимогам Статуту Організації Об'єднаних Націй, принципам Гельсінкського Заключного акта. Конституція України закріпила й інші положення міжнародно-правових актів.

Разом із тим слід зазначити, що і цей розділ потребує подальшого вдосконалення. На це, наприклад, вказує порівняльний аналіз змісту чинного тексту Конституції України з положеннями Віденської декларації та Програми дій, схваленої Всесвітньою конференцією по правах людини 25 червня 1993 р. Взяти, наприклад, положення щодо прав дитини. У Конституції України цьому питанню безпосередньо присвячені норми, які зобов'язують батьків утримувати дітей до їх повноліття, забезпечується охорона дитинства, сім'ї, материнства та батьківства з боку держави (ст. 51), визначається рівність дітей у своїх правах (ст. 52) тощо. Проте зазначена Віденська декларація і Програма дій у п. 21, присвяченому правам дітей, звертає також увагу на необхідність вдосконалення національних і міжнародних механізмів та програм захисту і охорони дітей, зокрема дівчаток, дітей, залишених без нагляду, безпритульних дітей, дітей, що страждають від хвороб, включаючи синдром набутого імунodefіциту, дітей із числа біженців, дітей, що перебувають у місцях позбавлення волі, тощо.

Потребують вдосконалення на конституційно-правовому рівні відповідно до міжнародно-правових стандартів і правові основи захисту інших категорій людей, зокрема жінок, інвалідів тощо.

На наш погляд, один із варіантів виходу з цього становища полягає в прийнятті окремого закону, в якому були б систематизовані вимоги, норми і стандарти чинних для України міжнародно-правових документів з питань забезпечення прав людини [14].

Згідно зі ст. 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». І далі: «укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції Укра-

їни, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України». Аналізуючи зміст цієї конституційної норми, важливо зазначити, що перша її частина надає можливість збагачувати зміст національного законодавства України нормами та принципами, які уніфіковані та закріплені у міжнародних договорах і віддзеркалюють надбання світової цивілізації у міжнародному праві. Це значною мірою сприяє зближенню національного законодавства України з міжнародною правовою системою. А якщо врахувати, що до цієї мети аналогічним шляхом спрямовують свої зусилля й інші держави світу, то міжнародне право слід розглядати тим своєрідним «спільним знаменником», який об'єднує всі національні правові системи. А це значить, що через втілення в законодавство України норм та принципів міжнародного права наша держава практично гармонізує свою правову систему з правовими системами інших держав світу. Отже, зміст ст. 9 Конституції України дає підстави вважати міжнародні договори не лише джерелом міжнародного права, а й джерелом національного конституційного права України, що відображає взаємні процеси інтернаціоналізації конституційного права та конституціоналізації міжнародного права у сучасних умовах державно-правового розвитку.

Враховуючи вищезазначене, слід зазначити, що важливим у вказаних процесах є приведення норм конституції будь-якої країни до міжнародних стандартів. Це надзвичайно актуально, якщо взяти до уваги, що конституція є основою, правовим фундаментом розвитку національного законодавства. Цілком зрозуміло, що від того, скільки в конституції буде враховано норм і принципів міжнародного права, стільки ж відповідно буде їх закріплено в національному законодавстві, яке повинно розвивати конституційні положення. Слід зазначити, що такий підхід був використаний і під час розробки та прийняття нової Конституції України. Багато міжнародно-правових актів спрямовано на розвиток демократичних принципів правової держави, інститутів громадянського суспільства, визнання і захист прав і свобод людини. Так, згідно зі Статутом Ради Європи верховенство права є основою будь-якої істинної демократії. Враховуючи це, Конституція України (ст. 8) закріпила принцип верховенства права.

Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами

міжнародного права. У Конституції України також відображені міжнародно-правові норми, присвячені демократичним інститутам правової держави. Це норми щодо вільних виборів, які повинні забезпечувати вільне волевиявлення виборців, представницьку форму правління. У них закріплюється також обов'язок усіх органів держави дотримуватися Конституції і діяти відповідно до законів, а також визначені гарантії незалежності судової влади тощо. Також Конституція України проголошує рівність прав громадян, їх рівність перед законом. Але водночас, незважаючи на інтенсивні процеси інтернаціоналізації конституційного права України, деякі розділи Конституції України потребують подальшого вдосконалення відповідно до універсальних та регіональних (європейських) міжнародно-правових стандартів.

Крім того, проявом інтернаціоналізації конституцій та конституційного права в цілому є розширення кола наднаціональних правових актів у результаті регіонального зближення ряду держав. Це деякі акти органів Європейського Союзу, які мають пряму дію на території країн-учасниць (наприклад, акт, який регулює порядок проведення виборів у Європейський парламент).

Проблеми глобалізації сучасного конституційного права тісно пов'язані і значною мірою детерміновані зростанням ролі прав людини у системі координат «міжнародне співтовариство-національні держави-індивіди». Із 70-х років XX століття права людини поступово стали набувати глобальних рис, що стало відображенням певної стандартизації вітальних і соціальних потреб людей. Посилюються схожість умов життя, складається загальний економічний, інформаційний, культурний простір, інтернаціоналізація і транснаціоналізація пов'язують індивідів із системами великих масштабів. Іншими словами, інтернаціоналізація, на думку експертів, вступила в завершальну стадію, адже світ стає єдиним не тільки з філософської точки зору, але і в правовій щоденній реальності [15].

Відбувається зміна цивілізаційної парадигми розвитку, планетарне життя стає взаємозалежним. Світове співтовариство впритул підійшло до появи нового феномену – всесвітньої цивілізації, що охоплює все людство. Права людини, що є відображенням і активним важелем цих процесів, перейшли на наступний рівень свого розвитку, а саме на рівень універсальної глобалізації. Вони демонструють свою достатню зрілість для участі в проблемах «глобальної гармонізації» світу, що, безперечно, знаходить своє відображення в конституційному праві [16].

Отже, для держав кінця XX – початку XXI століть є характерним прогрес у сфері інтернаціоналізації регулювання правових відносин у тому числі на конституційному рівні.

Висновки.

Таким чином, проаналізувавши загальні особливості впливу глобалізації на сучасний розвиток конституційного права як базової галузі національної правової системи, можна зробити такі найважливіші висновки: а) у сучасних умовах міждержавної інтеграції інтернаціоналізація конституційного права інституціонально може відбуватися не тільки на універсальному (глобальному) рівні, але й у формі взаємодії між державою і міжнародною урядовою або міжнародною неурядовою організацією регіонального рівня, не охоплюючи ширших меж; б) інтернаціоналізація конституційно-правової матерії може функціонально відбуватися на універсальному, регіональному та двосторонньому рівнях міждержавної взаємодії; в) основними формами конституціоналізації міжнародного права у сучасних умовах розвитку правових систем є його гармонізація, трансформація та уніфікація, що безпосередньо відображає суттєвий процесів глобалізації на галузевий розвиток конституційного права.

Список використаних джерел:

1. Опришко В. Ф. Гармонізація законодавства України з міжнародним правом – важлива умова ефективності міжнародного співробітництва / В. Ф. Опришко // Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації). – К., 1998. – С. 5.
2. Семенов В. С. Міжнародно-правові аспекти Конституції України / В. С. Семенов. – Київ, 1998. – С. 23.
3. Кубко Е. Б. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Е. Б. Кубко. – К.: Юринком Интер, 2003. – С. 36.
4. Шиб Т. Співвідношення міжнародного та національного права України / Т. Шиб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2430/>
5. Опришко В. Ф. Гармонізація законодавства України з міжнародним правом – важлива умова ефективності міжнародного співробітництва / В. Ф. Опришко // Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації). – К., 1998. – С. 5.
6. Гальчинський А. С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору (аналітичні оцінки) / А. С. Гальчинський. – К.: НІСД, 2003. – С. 3.
7. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали наук.-практ. конф. – К., 1998. – С. 88.

8. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом / Ю. С. Шемшученко // Вісник Академії правових наук. – 2004. – Вип. 3. – С. 108.

9. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. – 2012. – Т. 1. – С. 338.

10. Опришко В. Ф. Гармонізація законодавства України з міжнародним правом – важлива умова ефективності міжнародного співробітництва / В. Ф. Опришко // Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації). – К., 1998. – С. 6.

11. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Голос України. – 2008. – № 236. – Ст. 3.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 2.

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. // ООН. – 1966. – Ст. 9.

14. Ратушний С. М. Деякі теоретичні питання гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими нормами / С. М. Ратушний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pre/2008/Ratushnyi.pdf

15. Кочетов Э. Г. Геоэкономика / Э. Г. Кочетов. – М., 1999. – 320 с.

16. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век / Лукашук И. И. – М.: Спарк, 2000. – С. 36.

Статья посвящена теоретико-методологическим подходам к определению влияния процессов глобализации на развитие конституционного права в современных условиях европейской межгосударственной интеграции с точки зрения поиска эффективных средств комплексной правовой модернизации общества.

Автор анализирует юридическое содержание правовой глобализации, показывает ее специфические особенности, раскрывает значение процессов совершенствования базовых элементов общественных отношений и конституционной модернизации общества и государства в современных условиях правовой глобализации и европейской межгосударственной интеграции.

Подчеркивается необходимость дальнейшего совершенствования конституционно-правового регулирования важнейших общественных отношений как ключевого направления правовой модернизации общественных отношений в современном демократическом государстве, построенном на принципиальных основах европейского конституционализма.

Ключевые слова: конституционное право, конституционная реформа, правовая модернизация, общество, национальная правовая система, глобализация.

The article is devoted to theoretical and methodological approaches to determining the influence of globalization processes on the development of constitutional law in modern conditions of European interstate integration from the point of view of searching for effective means of complex legal modernization of society.

The author analyzes the legal content of legal globalization, shows its specific features, reveals the importance of the processes of improving the basic elements of social relations and constitutional modernization of society and the state in modern conditions of legal globalization and European interstate integration.

The need for further improvement of constitutional and legal regulation of the most important social relations as a key direction of legal modernization of social relations in a modern democratic state based on the fundamental foundations of European constitutionalism is underlined.

Key words: constitutional law, constitutional reform, legal modernization, society, national legal system, globalization.

